

Elke oorlog is een ramp voor, en door, mensen. De gevolgen voor het landschap zijn minder eenduidig te beoordelen. Oorlog verwoest steden en landschappen. De verbrande aarde is een beruchte oorlogsstrategie. Kraterlandschappen, mijnevelden en andere littekens blijven achter. Als ook grote begraafplaatsen en herinneringsmonumenten.

Geopolitieke gevolgen van oorlogen hebben hun weerslag op het landschap. Om Rusland te straffen willen we van Russisch gas af. Daardoor zal langer gebruik gemaakt worden van kolen, bruinkool en kernenergie, omdat er nog niet voldoende duurzame energie beschikbaar is. Er komen meer en intensievere energielandschappen. En veranderende landsgrenzen als gevolg van een oorlog kunnen leiden tot ander landgebruik en landschapsbeheer. Ter voorbereiding op een eventuele oorlog kunnen drastische ingrepen in het landschap worden gedaan. Denk aan de verdedigingslijnen, later weer door het landschap heroverd. Nederland kent er vele, zoals de Stelling van Amsterdam, de Oude en Nieuwe Hollandse waterlinie en de Zuiderwaterlinie. Wandelend over het fort De Roovere, onderdeel van de Zuiderwaterlinie, hoorde ik enthousiaste gidsen verhalen over het ontwerp en waar alles voor diende. Wat niet werd genoemd was dat het voorbereiding op oorlog was en dat er daadwerkelijk gevochten is. De fortenlijnen in Nederland zijn nu cultureel erfgoed in het Nederlandse landschap waar we trots op zijn. Als toeristische attracties zijn ze een verdienmodel geworden.

Landschappelijk minder zichtbaar, maar wel degelijk van invloed, is de ontwikkeling van militaire technologie. Met satellieten voor spionage en communicatie kunnen we via remote sensing het landschap beter leren kennen, ten behoeve van landschapsbehoud en -beheer. En met een mobieltje in de hand kunnen we, via die satellieten, de mooiste landschappen bewandelen.

Het verwarrende is dat landschappen zich kunnen herstellen of zelfs baat kunnen hebben bij hun oorlogsverleden. Militaire terreinen kunnen in vreedstijd hotspots van natuur worden, zoals voormalig vliegbasis Soesterberg. Veel forten zijn natuurpareltjes. Waar ooit het ijzeren gordijn lag, ligt nu een enorme ecologische zone, de Green belt, van de Fins-Russische grens tot aan de Middellandse zee.

Met het door of voor oorlog veranderde landschap worden betekenislagen toegevoegd. Slagvelden worden herdenkingslandschappen, zoals de 'Flanders Fields' bij Ieper. Schuldig landschap, noemde Armando het landschap bij Amersfoort, waar ooit een concentratiekamp lag. Mooi landschap, dat een macaber verleden verbergt. De term wordt nu veel gebruikt voor landschappen (ook in steden) met een oorlogsverleden.

Geen landschap in Europa is waarschijnlijk zonder herinnering aan oorlog. Voorlopig kan ik niet meer wandelen zonder om te kijken naar oorlogssporen.

Sinds de fusie van WLO en VVM op 1 januari wordt Landschap uitgegeven door de VVM (zie colofon).

LANDSCHAP heeft per 1 juli een nieuwe hoofdredacteur, Wim de Haas. In het volgende redactioneel wordt hij voorgesteld.

De fotoserie op de kaft gaat dit jaar over natuurinclusieve verstedelijking.

Het nieuwe jaarthema van Op Pad is 'Europese landschappen in Nederland en Vlaanderen', naar aanleiding van het symposium 'The Future of the European landscape' dat WLO en LANDSCHAP vorig jaar organiseerden samen met de NVTL. Het Nederlandse rivierengebied is een voor Europa belangrijk landschap. In dit nummer gaan we op pad met Rob Jongman, scheidend redactielid, naar de Ooijpolder langs de Waal.

JOS DEKKER, HOOFDREDACTEUR

Cover **Mark van Veen**
Bijenhôtel en bloemrijke zoom langs de A2 bij Utrecht.
Kaftserie natuurinclusieve verstedelijking.